

5.3. Obrazovanje za održivi razvoj

prof. dr. sc. Nada Denona Bogović, Saša Čegar, dipl. oec.

5.3.1. Strateški okvir

Iako danas gotovo svi međunarodni legislativni dokumenti koji se tiču gospodarskog razvoja i gospodarenja okolišem, nose u naslovu, ili podnaslovu, pojmove održivosti ili održivog razvoja, nacionalne ekonomije diljem svijeta još uvijek nisu razvile učinkovite mjere i instrumente za transformaciju u održive gospodarske sustave. Međunarodna iskustva su pokazala da je podizanje ekološke svijesti društva i implementacija koncepta održivog razvoja u svakodnevni život, dugotrajan i složen proces. Pretpostavka tog procesa svakako je modifikacija i prilagodba obrazovnog sustava jer obrazovanje za održivi razvoj predstavlja ključni instrument u provedbi načela održivog razvoja. Svrha obrazovanja mora biti stjecanje potrebnih znanja za kritičko razmišljanje te razvijanje sposobnosti pojedinca za odgovorno ponašanje i donošenje odluka.

Obrazovanje za održivi razvoj (OOR) je koncept nastao ranih 90-ih godina XX. stoljeća. Povezivanje obrazovanja i održivog razvitka počelo je propitivanjem načina provedbe *Agende 21* – globalnog akcijskog plana održivog razvitka, usvojenog na konferenciji UN-a o okolišu i razvitku u Rio de Janeiru 1992. godine. U poglavlju 36. *Agende 21* posvećenoj obrazovanju, obuci i javnoj svijesti, navedena su četiri opća cilja (*Agenda 21*):

- 1. Promovirati i poboljšati kvalitetu obrazovanja:** svrha je preusmjeriti cjeloživotno učenje na stjecanje znanja, vještina i vrijednosti potrebnih građanima za poboljšanje kvalitete života,
- 2. Preusmjeriti kurikulum:** od predškolske do fakultetske razine, o obrazovanju se mora ponovno promisliti i treba ga se reformirati kako bi postalo sredstvo prenošenja znanja, osmišljenih obrazaca i vrijednosti potrebnih za stvaranje održivog svijeta,
- 3. Podići razinu svijesti javnosti o konceptu OR-a:** to će pomoći razvitku svjesnog, aktivnog i odgovornog građanstva na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini,
- 4. Obučiti radnu snagu:** kontinuirano tehničko i strukovno obrazovanje rukovoditelja i radnika, naročito onih koji rade u trgovini i industriji, doprinijet će usvajanju održivih modela proizvodnje i potrošnje.

Dodatni poticaj OOR-u donijela je rezolucija UN-a *Desetljeće obrazovanja za održivi razvitak 2005.-2014.* koja je proglašena na 57. sjednici Generalne skupštine UN-a održanoj 2002. godine (UN DESD). *Desetljeće* nastoji integrirati načela, vrijednosti i prakse održivog razvoja u sve aspekte odgoja i obrazovanja, u cilju rješavanja socijalnih, gospodarskih, kulturnih i ekoloških problema u XXI. stoljeću.

Vodećom agencijom za promicanje *Desetljeća* proglašen je UNESCO te je dobio zadatak izraditi *Međunarodnu shemu provedbe* (IIS). (<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001486/148654e.pdf>) Finalna verzija IIS-a predstavljena je i odobrena na sjednici Generalne skupštine UN-a 2005. godine. Ona postavlja široki okvir za provedbu za sve partnere koji pridonose *Desetljeću* te potiče društvenu transformaciju i promjene u ponašanju na subnacionalnoj, nacionalnoj, regionalnoj i međunarodnoj razini.

34. Generalna konferencija UNESCO-a, održana 2007. godine, usvojila je rezoluciju o OOR-u u kojoj je naglašeno da UNESCO i države članice moraju poduzeti daljnje inicijative za konceptualizaciju i implementaciju OOR-a diljem svijeta. Sukladno tome, svaka UN regija izradila je regionalnu strategiju za razvoj i provedbu OOR-a. *Strategija za obrazovanje za održivi razvoj* UNECE regije usvojena je na sastanku na visokoj razini ministara okoliša i obrazovanja u Vilniusu 2005. godine. Opći ciljevi strategije su (MZOPU):

- osigurati da politički, regulatorni i operativni okviri podržavaju OOR,
- promicati održivi razvoj kroz formalno, neformalno i informalno učenje,
- obučiti nastavnike za uvođenje koncepta održivog razvoja u njihovo podučavanje,
- osigurati pristup primjerenim alatima i materijalima za OOR,
- promicati istraživanje o OOR-u i razvoj istog,
- jačati suradnju za OOR na svim razinama unutar UNECE regije.

Na istome je sastanku usvojen i *Okvir iz Vilniusa za provedbu UNECE Strategije za obrazovanje za održivi razvoj* koji usmjerava države da participativnim pristupom izrade nacionalne planove provedbe OOR-a (*Strategija gospodarske komisije Ujedinjenih naroda za Europu za obrazovanje za održivi razvoj*, čl. 49). S tim u vezi, Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva RH izradilo je *Nacrt Akcijskog plana za obrazovanje za održivi razvitak 2011.-2015.* u suradnji s Ministarstvom znanosti, obrazovanja i športa RH,

ostalim tijelima državne uprave i organizacijama civilnoga društva. (<http://www.mzopu.hr/default.aspx?id=9947>) U njemu su postavljeni vremenski planovi, aktivnosti, mjere, sredstva za provedbu i instrumenti vrednovanja obrazovanja za održivi razvoj.

5.3.2. Značenje obrazovanja za održivi razvoj

Unatoč brojnim dokumentima o OOR-u koji su objavljeni u prvoj polovici *Desetljeća*, još uvijek ne postoji niti jedno sveobuhvatno tumačenje njegovog značenja; stoga ispravna uporaba sintagme OOR-a nastavlja biti predmetom znanstvenih i stručnih rasprava diljem svijeta.

Objedinjene regionalne strategije, koje su dosad objavljene u okviru provedbenog plana *Desetljeća*, pokazale su da svaka UN regija ima specifične izazove održivog razvoja koje mora savladati. Razlike između pojedinih regija usko su povezane s njihovim povijesnim, političkim i kulturnim trendovima. Različiti prirodni uvjeti, etičke norme i društveni ustroji, svojstveni pojedinim regijama, s vremenom su stvorili različite potrebe kod ljudi, a samim time i različitu percepciju održivosti. Budući da je obrazovanje osnovna pretpostavka i generator održivog razvoja, značenje, prioriteta i strategije implementacije OOR-a ovisit će o ekonomskim, socijalnim i ekološkim problemima unutar pojedine regije. Primjerice, zemlje koje su suočene sa velikim siromaštvom, nekontroliranim širenjem HIV-a i gubitkom bioraznolikosti, sigurno će se usredotočiti na drugačiji sadržaj OOR-a od zemalja u kojima je prisutan pretjerani konzumerizam i koje žele smanjiti ovisnost o fosilnim gorivima.

Uvažavajući diversificirane egzistencijalne probleme diljem svijeta i fundamentalne nejednakosti među regijama, nije potrebno tražiti globalni konsenzus o samom značenju OOR-a, već je neophodno na međunarodnoj razini utvrditi raspon ključnih načela za njegovu provedbu. Nekolicina takvih načela može se identificirati u generalnom opisu OOR-a navedenom u izvješću o prvoj fazi procesa nadzora i evaluacije *Desetljeća* (UNESCO Bankong):

- OOR je proces učenja koji se temelji na ideji i načelima održivog razvoja, a odnosi se na sve razine i oblike obrazovanja.
- OOR podržava pet osnovnih tipova učenja koji pružaju kvalitetno obrazovanje i potiču održivi ljudski razvoj – učiti znati, učiti biti, učiti živjeti zajedno, učiti moći i učiti transformirati sebe i društvo.
- OOR se mora shvatiti kao sveobuhvatni paket za kvalitetno obrazovanje i učenje o ključnim pitanjima današnjice: smanjenje siromaštva, održivi

životni uvjeti, klimatske promjene, ravnopravnost spolova, korporativna društvena odgovornost, zaštita autohtonih zajednica i kultura i dr.

- Holistički pristup OOR-a omogućuje mu da postane instrument za ostvarivanje *Milenijskih ciljeva razvoja* (<http://www.undp.org/mdg/basiccs.shtml>) i ciljeva globalne inicijative *Obrazovanje za sve* (<http://www.ffzg.hr/hre-edc/hr/download.php?file=SVJETSKA%20DEKLARACIJA%20O%20ODGOJU%20I%20OBRAZOVANJU%20ZA%20SVE.pdf>).

Iako svaka UN regija ima drugačiji pogled na održivi razvoj, sinteza objedinjenih regionalnih izvješća pokazala je da međunarodne mreže dionika³⁹, koje su sudjelovale u procesu ocjene prve polovice *Desetljeća*, u osnovi dijele zajedničko stajalište da se OOR može definirati kao (*Review of Contexts and Structures for Education for Sustainable Development Learning for a Sustainable World* 2009., str. 26.):

- Transformativno-reflektivni proces koji teži integraciji održivih vrijednosti u obrazovne sustave i u svakodnevni osobni i profesionalni život,
- Sredstvo za osposobljavanje ljudi novim znanjima i vještinama za rješavanje zajedničkih izazova koji dovode u pitanje suživot globalnog društva,
- Holistički pristup u razvijanju poštovanja prema cjelokupnom životu na zemlji i dostizanju ekonomske i socijalne pravednosti,
- Sredstvo za poboljšanje kvalitete osnovnog obrazovanja, preusmjeravanje postojećih obrazovnih programa i podizanje opće svijesti društva.

Iz brojnih nacionalnih strategija i provedbenih planova implicitno proizlazi da OOR nije samo sredstvo za prijenos odgovarajuće kolekcije znanja, stavova, vrijednosti i ponašanja, već mu je svrha osposobiti ljude da sami utvrde i oblikuju alternativne načine života. U prilog tomu idu i recentne definicije OOR-a, u kojima se u pravilu ne spominju ključna pitanja održivog razvoja (npr. siromaštvo, klimatske promjene, ravnopravnost spolova, itd.). To ne znači da problemi održivog razvoja nisu važni ili nisu identificirani, nego takve interpretacije nastoje potaknuti razvoj OOR-a u smjerovima koji su lokalno rele-

³⁹ Za vrijeme procesa praćenja prve polovice *Desetljeća*, UNESCO se posavjetovao s jedanaest globalnih mreža dionika koje su se specijalizirale za pojedina područja OOR-a, od kojih je sedam pružilo podatke o svojim postignućima, izazovima i iskustvima u provedbi OOR-a: *Asia/Pacific Cultural Centre for UNESCO, Earth Charter International, IUCN's Commission on Education & Communication, DESD Inter-Agency, Committee for the DESD, United Nations University-Institute of Advanced Studies (UNU-IAS)*.

vantni i kulturološki prikladni. Dakle, fokus je na oblicima i vrstama učenja za stvaranje nove vrste građana koji će aktivno, kritički i smisleno doprinijeti održivom razvoju na svim geografskim razinama.

U nastavku su navedi pojmovi koje se najčešće koriste prilikom definiranja OOR-a (<http://www.esd-world-conference-2009.org/en/documents.html>):

- Oblikovanje svijesti
- Lokalna i globalna vizija
- Odgovornost
- Učenje za promjene
- Sudjelovanje
- Cjeloživotno učenje
- Kritičko razmišljanje
- Holistički pristup
- Razumijevanje kompleksnosti
- Donošenje odluka
- Interdisciplinarnost
- Rješavanje problema
- Zadovoljenje sadašnjih potreba bez ugrožavanja budućih generacija

Višestruka tumačenja OOR-a proizlaze iz složene naravi održivog razvoja i činjenice da je nemoguće formirati jedinstveni kontekst obrazovanja za sve regije i lokalitete. Kako ne postoji unificirana teorija održivog razvoja, potrebno je na interregionalnoj razini ujediniti istraživačke napore o procesima koji imaju negativan utjecaj na suvremeno društvo. Interregionalni dijalog o problematici održivog razvoja omogućit će razmjenu iskustava, ideja i kreativnih rješenja za razvoj i implementaciju OOR-a.

5.3.3. Sadržaj obrazovanja za održivi razvoj

Učenici i studenti kroz odgojno-obrazovni sustav moraju razviti novu kulturu života koju će primjenjivati i prenositi na druge, a budući da najmlađe generacije najlakše uče, osnovni je zadatak oblikovati njihove stavove, poglede, interese i navike. Međutim, razna istraživanja provedena u školama i fakultetima širom svijeta pokazala su da učenici i studenti nemaju dovoljno razvijenu

svijest o problematici održivog razvoja. Takvi rezultati ukazuju na neefikasnost postojećih nastavnih programa u osposobljavanju mlade populacije za socijalno i ekološki odgovorno ponašanje.

Na temelju rezultata brojnih istraživanja mogu se prepoznati četiri osnovna problema zbog kojih ne postoji kontinuitet programskog tijeka u procesu odgoja i obrazovanja za održivi razvoj (*Guidelines and Recommendations for Reorienting Teacher Education to Address Sustainability*, 2005.):

- 1) Nedostatna nova znanja i umijeća nastavnika na svim razinama provedbe OOR-a,
- 2) Nepovezanost različitih segmenata i sektora OOR-a,
- 3) Nedostatna prisutnost sadržaja o okolišu i održivom razvoju u nastavnim kurikulumima,
- 4) Nepovezanost i neaktualnost postojećih sadržaja u nastavnim programima.

Razlog tomu je što se dosad previše pažnje posvećivalo formi OOR-a, a ne i njegovoj biti. Odgojno-obrazovni proces pokušao se modificirati kroz uvođenje novih predmeta i kolegija utemeljenih na temama održivosti, no zbog tradicionalne podjele znanosti i fokusa na pojedinačne predmete, učenici i studenti primaju samo djelomična znanja, čime nisu u mogućnosti steći uvid u cjelinu zbivanja oko sebe.

Zbog nedostatka kulturne, socijalne i ekonomske osnove u prirodnoznanstvenim i tehničkim obrazovnim programima te nedostatne zastupljenosti prirodnoznanstvenih sadržaja u društvenim obrazovnim usmjerenjima, mladi ljudi nisu sposobni holistički razmišljati. Stoga, umjesto da novi koncept održivog razvoja stvori pretpostavke za transformaciju postojećeg obrazovnog sustava u smjeru stvaranja održivog društva, on je djelomično asimiliran u sâm obrazovni sustav, bez većih utjecaja na svijest ljudi o nužnosti promjena u čovjekovom odnosu prema prirodi i društvu.

Ukoliko edukatori žele potaknuti nove životne navike koje će doprinijeti održivom suživotu čovjeka i prirode, moraju prilikom planiranja nastavnih kurikuluma uzeti u obzir potrebe raznih zvanja te značaj održivog razvoja za njihovo područje rada. Za sveobuhvatnu implementaciju OOR-a potrebno je integrirati sve tri dimenzije održivosti u sve relevantne obrazovne predmete, programe i smjerove (*Education for Sustainable Development Lens: A Policy and Practice Review Tool*, 2010.):

- 1) **Sociokulturnu dimenziju** koja se odnosi na ljudska prava, mir i sigurnost ljudi, zdravlje ljudi, ravnopravnost spolova, kulturnu raznolikost, međukulturno razumijevanje te nove oblike vladavine.
- 2) **Ekološku dimenziju** koja se odnosi na upravljanje prirodnim resursima, problem klimatskih promjena, ruralni razvoj, održivu urbanizaciju te predviđanje, sprječavanje i ublažavanje ekoloških katastrofa.
- 3) **Ekonomsku dimenziju** koja se odnosi na smanjenje siromaštva, korporativnu odgovornost i preusmjerenje tržišnog gospodarstva.

Na taj način stvorit će se nova generacija stručnjaka koja će biti sposobna prihvatiti i primjenjivati načela održivog razvoja u svakodnevnom životu i radu.

5.3.4. Odnos obrazovanja za održivi razvoj i drugih obrazovnih koncepcija

Pravo na obrazovanje zauzima središnje mjesto u *Općoj deklaraciji o ljudskim pravima* (<http://www.ffzg.hr/hre-edc/Deklaracijaljp.pdf>) te kao takvo predstavlja temelj, te je neophodno za ostvarivanje svih drugih ljudskih prava. Upravo iz tog razloga, međunarodna zajednica pokrenula je brojne obrazovne inicijative s ciljem izgradnje sigurnijeg, zdravijeg i naprednijeg svijeta. Prije početka *Desetljeća*, od 2000. godine, države članice UN-a, zajedno sa agencijama UN-a, usvojile su tri globalne inicijative koje predstavljaju važan korak u provedbi *Agende 21* (*Links between the Global Initiatives in Education*, 2005.) :

- 1) **Milenijski ciljevi razvoja** (*Millennium Development Goals – MDG*) do 2015. – sadrži skup specifičnih i mjerljivih ciljeva razvoja koji, između ostalog, obvezuju zemlje potpisnice na pružanje primarnog obrazovanja za sve ljude.
- 2) **Obrazovanje za sve** (*Education for All – EFA*) do 2015. – fokusira se na osiguravanje kvalitetnih uvjeta za zadovoljavanje temeljnih potreba za učenjem i promiče jednakost odgojno-obrazovnih mogućnosti za sve ljude.
- 3) **Desetljeće pismenosti** (*The United Nations Literacy Decade – UNLD*) do 2012. – promovira pismenost kao ključno sredstvo za učenje i pozicioniranje pojedinca u društvu.

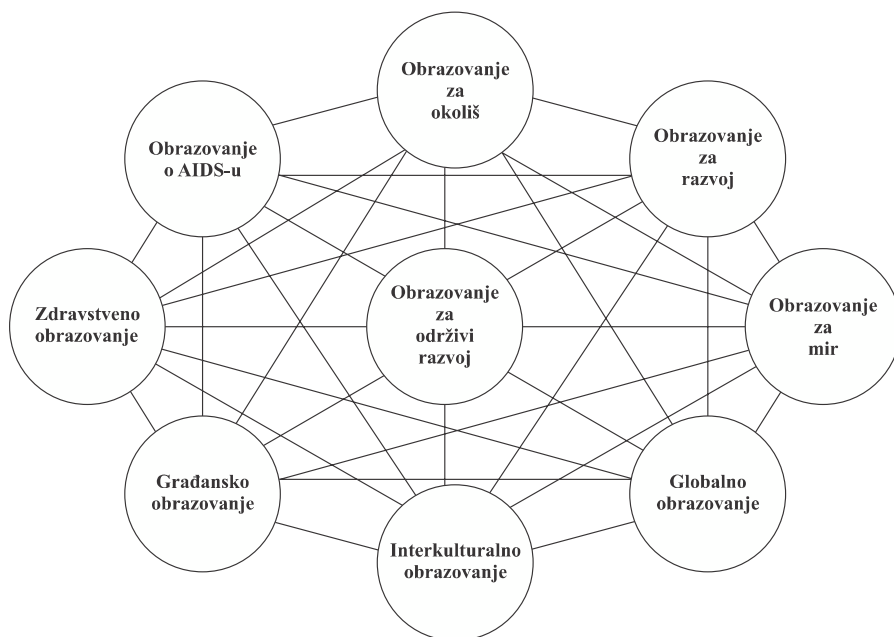
Unatoč činjenici da sve tri inicijative ističu ključnu ulogu obrazovanja u razvoju društva, postoji jedna bitna razlika između OOR-a i navedenih obrazov-

nih inicijativa. Misija “osigurati pravo na obrazovanje za sve” dosad je uglavnom bila usmjerena na one socijalne skupine koje su iz određenih razloga isključene iz osnovnog obrazovanja. *Desetljeće* nadilazi takav pristup i promovira važnost i nužnost OOR-a za sve ljude, bez obzira na njihov socijalni status i stupanj obrazovanja. Svi ljudi moraju živjeti na održiv način, a OOR mora omogućiti svim ljudima da u potpunosti ispune svoje potencijale i preuzmu kontrolu nad odlukama i čimbenicima koji utječu na njihov život. U tom smislu, OOR predstavlja sveobuhvatni društveni projekt koji nastoji kroz obrazovanje potaknuti promjene u ponašanju unutar svih društvenih skupina.

Kako je ekonomiste uvijek zanimao ekonomski rast i učinkovitost, ekološke integritet ekoloških sustava, a sociologe pravednost i sigurnost za sve članove društva, s vremenom su se razvile ciljane obrazovne koncepcije u kojima se danas mogu prepoznati pojedine dimenzije održivog razvoja: obrazovanje za okoliš, obrazovanje za razvoj, obrazovanje za mir, globalno obrazovanje, interkulturalno obrazovanje, građansko obrazovanje, zdravstveno obrazovanje i obrazovanje o AIDS-u.

Uvažavajući problematiku održivog razvoja, niti jedna od ovih obrazovnih koncepcija nije važnija od druge, niti ih je moguće odvojeno promatrati. Zapravo, OOR nastoji uskladiti njihova tematska područja jer se u velikoj mjeri međusobno isprepliću (shema 18.).

Shema 18.: Povezanost OOR-a s ostalim obrazovnim koncepcijama

Izvor: izrada autora

Budući da pitanje održivog razvoja zadire u sve sfere ljudskog života, ciljne obrazovne koncepcije moraju se kroz integrativni pristup razraditi i dopuniti elementima ostalih obrazovnih koncepcija. Uvođenje fenomena održivog razvoja u obrazovanje pritom ne zahtijeva stvaranje nove obrazovne discipline, nego implicira sinergiju postojećih tematskih područja i njihovo povezivanje s prirodnim, ekološkim, kulturnim, tehnološkim, socijalnim i političkim potrebama suvremenog društva.

5.3.5. Smjernice za razvoj obrazovanja za održivi razvoj

OOR je kompleksna koncepcija koja zahtijeva prilagodbu lokalnim kontekstima, dok istovremeno obuhvaća različite obrazovne sektore, nastavne discipline i oblike učenja za rješavanje globalnih problema. Kao rezultat toga, ne postoji samo jedno ispravno rješenje za provedbu OOR-a. No, iako svaka zemlja nastoji razviti jedinstvenu obrazovnu politiku za integraciju OOR-a u vlastiti obrazovni sustav, moguće je identificirati četiri prioritetna područja za budući razvoj i implementaciju OOR-a:

- 1) **Osnovno obrazovanje:** sadržaj i trajanje osnovnog obrazovanja razlikuje se od zemlje do zemlje. U nekim dijelovima svijeta pristup osnovnom obrazovanju i dalje je problem za mnoge društvene skupine, posebno za nepismene odrasle osobe. Međutim, povećanje osnovne jezične, matematičke i informatičke pismenosti putem tradicionalnih obrazovnih metoda neće značajno pridonijeti održivom razvoju. Osnovno obrazovanje treba se usredotočiti na razmjenu znanja, vještina, vrijednosti i stajališta kroz proces cjeloživotnog obrazovanja, čime će se pojedinci potaknuti na aktivnije sudjelovanje u procesu donošenju bitnih odluka. Takav pristup osnovnom obrazovanju omogućit će zajednici da ostvari socijalne, ekološke i ekonomske razvojne ciljeve.
- 2) **Preusmjeravanje postojećih obrazovnih kurikuluma:** revidiranje odgoja i obrazovanja od dječjeg vrtića pa sve do sveučilišta potaknut će obrazovne institucije na razvoj znanja, vještina, stajališta i vrijednosti koje se temelje na načelima održivog razvoja. To prvenstveno podrazumijeva pregled postojećih nastavnih planova, programa, sadržaja i ciljeva u smislu njihove sposobnosti za razvoj transdisciplinarnog poimanja socijalne, ekonomske i ekološke održivosti. Ovaj proces iziskuje reviziju postojećih pristupa podučavanju, učenju i ocjenjivanju i traženju odgovora na pitanje da li standardne obrazovne metodologije razvijaju vještine za cjeloživotno učenje. Te vještine uključuju kreativno i kritičko razmišljanje, usmenu i pismenu komunikaciju, korištenje odgovarajuće informacijske i komunikacijske tehnologije, upravljanje konfliktima, sposobnost za suradnju i odlučivanje, itd.
- 3) **Razvoj javne svijesti i razumijevanje održivosti:** napredak prema održivosti zahtijeva da se rastuća globalna svijest o društvenim, gospodarskim i ekološkim problemima transformira u dublje razumijevanje njihovih lokalnih, nacionalnih, regionalnih i globalnih uzroka. U tu je svrhu potrebno OOR provoditi putem formalnog obrazovanja u nastavnim institucijama, putem aktivnosti nevladinih organizacija te putem medija, kako bi OOR postao sastavni dio svakodnevnog života. Takav proaktivan pristup motivirat će pojedince na aktivnije bavljenje problematikom održivog razvoja.
- 4) **Suradnja:** budući da je multidisciplinarni pristup znanstveno-istraživačkom radu jedan od ključnih preduvjeta održivog razvoja, javlja se imperativ za razvojem mreže suradnje između znanstvenika i stručnjaka iz svih sektora. Suradivačko povezivanje istraživača na sveučilištu s poduzetnicima i ostalim stručnjacima u gospodarstvu te javnim služ-

bama stvorit će potrebna znanja i kompetencije za učinkovito rješavanje aktualnih problema. Potrebno je umrežiti škole, fakultete, obrazovne institucije i druge organizacije na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini u jedinstven holistički sustav koji će predstavljati platformu za detaljno praćenje i ispitivanje društvenih, ekonomskih i ekoloških procesa.

Iz navedenih područja, odnosno smjernica za razvoj, proizlazi da bit sveobuhvatne integracije OOR-a u obrazovni sustav pojedine zemlje nije osmišljavanje novih nastavnih predmeta, znanstvenih disciplina ili studijskih kolegija, već uključivanja socijalne, ekonomske i ekološke dimenzije održivog razvoja u sve obrazovne predmete, programe i smjerove te povezivanje OOR-a s postojećim obrazovnim koncepcijama.

Naravno, implementacija OOR-a mora se temeljiti na specifičnim političkim, ekonomskim, kulturnim i prirodnim uvjetima pojedine zemlje ili pojedinih regija te općim načelima održivog razvoja.